

Oficerowie i żołnierze 1 Pułku Strzelców Konnych pod wieżą zamku biskupiego w Iłży, 1933

NAZWY IŁŻECKICH ULIC W HOŁDZIE TYM, KTÓRZY WALCZYLI O NIEPODLEGŁĄ

Katarzyna Koriat, Renata Niewadzi-Gut

KATEGORIA WIEKOWA: 15-18 LAT

ADRESAT: uczniowie w wieku 15–18 lat.

CZAS ZAJĘĆ: 2 × 45 minut.

SŁOWA KLUCZOWE: historia i społeczeństwo, niepodległość, represje, ludzie regionu iłżeckiego, bohaterowie, mapa miasta, miejsca pamięci.

WPROWADZENIE

W czasie zajęć uczniowie zapoznają się z historią Iłży i okolic z okresu niebytu państwowego. Poznają bohaterów walk o niepodległość, przyswoją sobie wiedzę dotyczącą dziejów lokalnej społeczności w drodze do wolności.

CEL OGÓLNY

Zdobywanie i pogłębianie wiedzy o losach małej ojczyzny na tle historii Polski.
Podkreślanie roli jednostek w procesie dziejowym.

CELE SZCZEGÓŁOWE

Uczeń:

- potrafi wymienić nazwiska bohaterów walk o niepodległość w rejonie iłżeckim;
 - opisuje konsekwencje walk narodowowyzwoleńczych dla mieszkańców naszego regionu;
 - sprawnie posługuje się planem miasta;
 - doskonali pracę z tekstem;
 - podejmuje próbę oceny działań niepodległościowych;
 - selekcionuje materiał i prezentuje go w postaci graficznej;
 - posługuje się kategoriami czasu i przestrzeni w umiejscowieniu konkretnych wydarzeń;
 - potrafi wskazać wydarzenia historyczne, które wpłynęły na nazewnictwo iłżeckich ulic.
-

METODY PRACY:

- pogadanka wstępna,
 - metoda samodzielnego dochodzenia do wiedzy,
 - metoda praktyczna (praca z tekstem informacyjnym i mapą).
-

FORMY PRACY:

- praca w grupach – zespołach zadaniowych,
 - praca indywidualna.
-

POMOCE DYDAKTYCZNE:

- teksty informacyjne (**załączniki nr 1–7**),
- mapy Iłży.

ZAŁĄCZNIKI

- 1–7. Teksty informacyjne dla grup 1–7.
8. Mapa nr 1.
9. Mapa nr 2.
10. Materiał do ewaluacji.

BIBLIOGRAFIA

- A. Bednarczyk, *Iłża wczoraj i dziś*, Wydawnictwo Ararat, Iłża 1996.
- A. Bednarczyk, *Powstanie styczniowe w Iłży i okolicy*, Iłża 1996.
- T. Gliński, *Bitwa o Iłżę w powstaniu listopadowym*, Iłża 2014.
- E. Kospath-Pawłowski, *Bitwy polskie: Pakość 1915*, Bellona, Warszawa 1993.
- Miasto w nowej odsłonie: monografia Iłży. Od czasów najdawniejszych do 1945 roku*, red. S. Piątkowski, Omikron, Iłża 2014.

ŹRÓDŁA INTERNETOWE

- P. Nowakowski, *Bitwa i pożar*, <http://www.ilzahistoria.pl/aktualnosci/bitwa-i-pozar/> [dostęp: 17.07.2018].

Widok na miasto z góry zamkowej, okres międzywojenny

PRZEBIEG ZAJĘĆ

CZĘŚĆ WSTĘPNA (ok. 10 minut)

1. Podanie tematu lekcji i przedstawienie celu zajęć.
2. Nauczyciel, aby sprawdzić wiedzę uczniów, przeprowadza krótką sondę dotyczącą sytuacji Łży po III rozbiorze (powinny paść następujące odpowiedzi: 1795 r. – Austria, od 1809 r. Księstwo Warszawskie, a po upadku Napoleona – Królestwo Polskie: województwo sandomierskie, powiat solecki). Nauczyciel uzupełnia ewentualne braki.

CZĘŚĆ GŁÓWNA (ok. 65 minut)

1. Uczniowie zostają podzieleni na 3–4-osobowe zespoły zadaniowe (liczba osób w grupie zależy od liczbeności klasy). Grupy wyłaniają lidera. Każdy uczeń otrzymuje tekst informacyjny oraz krótkie wskazówki/pytania do pracy (**załączniki nr 1–7**). W czasie ok. 15 minut każdy uczeń przygotowuje krótką prezentację swojego zadania.
2. Nauczyciel: „Na historię Łży i okolic w XIX wieku ogromny wpływ wywarły wydarzenia o zasięgu krajowym, związane z aspiracjami Polaków, którzy chcieli odzyskać niepodległość. Niestety, podczas obu wielkich zrywów narodowych – powstania listopadowego i styczniowego – mieszkańcy Łży ponieśli ogromne straty materialne, blokujące rozwój miasta na wiele kolejnych dekad”. Lider grupy pierwszej przybliży wszystkim obraz Łży z początku XIX w. Przy pomocy nauczyciela zaznacza na mapie miasta (**załącznik nr 9**) nazwy ówczesnych ulic.
3. Nauczyciel: „W listopadzie 1831 r. wybuchło powstanie. Po okresie jesienno-zimowym, w którym tradycyjnie ograniczano działania militarne do minimum, początek rzeczywistego starcia między Polakami i Rosjanami nastąpił wiosną

1831 r. Łża została wyznaczona jako miejsce formowania 2 batalionu 10 pułku piechoty. Do lokalnej tradycji wpisał się na trwałe fakt ufundowania przez burmistrza Drzewieckiego sztandaru dla oddziału powstańczego. Przez długi czas miasto nie odczuwało jakichkolwiek zmian w swym funkcjonowaniu w związku z toczącymi się w kraju walkami. Przełom nastąpił dopiero latem 1831 r., kiedy to w regionie świętokrzyskim zaczął operować polski korpus gen. Samuela Różyckiego”.

Grupa druga próbuje na wcześniej przygotowanej mapie nr 1 (**załącznik nr 8**), nakreślić przebieg bitwy z 9.08.1831 r. Grupa trzecia omawia straty obu walczących stron oraz zniszczenie miasta.

4. Nauczyciel: „O ile wydarzenia z 1831 r. zaistniały w Łży wyłącznie z racji jej położenia przy ważnym szlaku komunikacyjnym, o tyle wybuch powstania styczniowego był poprzedzony długo-trwałym przygotowywaniem struktur konspiracyjnych. Należeli do nich liczni mieszcianie, a już po wybuchu powstania przyłączyli się chłopci, liczący na uzyskanie dzierżawionej dotąd ziemi na własność”.

Grupa czwarta kreśli sylwetki przywódców środowiska niepodległościowego w Łży tamtego okresu.

5. Nauczyciel: „To silne zaplecze społeczne oraz liczne kompleksy leśne wokół miasta sprawiły, że w rejonie łżeckim podczas powstania styczniowego odbyło się wiele starć i potyczek. Już w czerwcu 1863 r. w okolicy wsi Koszary w walce z Rosjanami poległ patrolujący teren podkomendny ptk. Dionizego Czachowskiego wachmistrz Zacharczeńko. Z kolei w listopadzie rosyjski oddział mjr. Alenicza miał rozbić oddział powstańczy niejakiego Piotrowskiego.

Brak jednak jakichkolwiek polskich źródeł dotyczących tej potyczki. Do wydarzeń o niezwyklej przebiegu doszło dopiero w styczniu następnego roku”.

Grupa piąta na przygotowanej wcześniej mapie nr 1 kreśli przebieg bitwy z 17.01.1864 r.

Grupa piąta opisuje represje zaborców wobec uczestników powstania i mieszkańców miasta.

6. Nauczyciel: „Po klęsce powstań narodowych Polacy przez wiele lat nie podejmowali otwartych działań przeciwko zaborcy. Kiedy w 1914 r. doszło do wybuchu I wojny światowej, podczas której po dwóch stronach barykady znaleźli się nasi ciemiężcy, duch niepodległościowy odżył. Na ziemi iłżeckiej, podobnie jak na innych ziemiach polskich, podejmowano działania zmierzające do odzyskania wytęsknionej wolności. W początkowym okresie wojny iłżanie walczyli w szeregach wojsk rosyjskich. Sposobem na podkreślenie polskiego wkładu w zwycięstwo Rosji, która – jak wierzono – miała przywrócić Polakom niepodległą ojczyznę, były działania podejmowane przez legionistów z Legionu Puławskiego”.

Lider grupy szóstej prezentuje najciekawsze aspekty bitwy pod Pakosławiem (z okresu I wojny światowej).

7. Nauczyciel: „Polacy, w tym także iłżanie, prowadzili również działalność niepodległościową u boku państw centralnych, tworzyli struktury Legionów Polskich. W końcowym etapie wojny samodzielnie już podejmowali akcje, które doprowadziły ich do długo oczekiwanej niepodległości. 11.11.1918 r. stał się jednym z najszcześniejszych dni w historii naszego narodu i państwa”. Przedstawiciel grupy siódmej przybliży zaangażowanie mieszkańców regionu w Legionach Polskich i działalności POW.

CZĘŚĆ PODSUMOWUJĄCA

(ok. 15 minut)

1. Na przygotowanej mapie nr 2, (**załącznik nr 9**) przedstawiającej współczesną Iłżę, uczniowie zaznaczają nazwy ulic oraz miejsca pamięci związane z omawianym okresem w regionie iłżeckim. Są to ulice: Peowiaków, Langiewicza, Malenie, Czachowskiego, Wołyniaków, Jakubowskiego, Rębajły, Powstania Styczniowego, Powstania Listopadowego, Partyzantów i in.
2. Ewaluacja: walizka, kosz i biała gwiazda (**załącznik nr 10**). Uczniowie do walizki wpisują to, co zabierają ze sobą, to, co szczególnie do nich przemówiło lub to, co przyda im się w przyszłości. Do kosza wpisują to, co im się nie przyda, a do gwiazdy to, czego zabrakło, co mogłoby być początkiem nowego zagadnienia.
3. Praca domowa: Uczniowie mają się sfotografować na ulicy lub w miejscu pamięci, o których usłyszeli na lekcji.

Ruiny zamku – Iłża, okres międzywojenny

Załącznik nr 1.

Tekst informacyjny – grupa 1**Jak wyglądało miasto na początku XIX w.?**

Jeden z bardziej szczegółowych opisów Łży z tego okresu pochodzi z akt Komisji Województwa Sandomierskiego z 1820 r.:

„Miasto leży na nizinie między górami, od wschodu ma górę zamkową, od zachodu górę św. Leonarda, na południe i północ ma równiny i w takim samym kierunku [...] płynie rzeka zw. Biała i przechodzi przez miasto Łżę pod sam rynek. Rzeka ta nie jest splawną, a [...] corocznie robi mieszkańcom miasta bardzo znaczne szkody”.

W 1831 roku w Łży było 19 ulic: Błazińska, Bodzentyńska, Chwałowska, Garncarska, Kaleta, Kowska, Mostowa, Na probostwo, Nowa, Marii Panny, Podzamcze, Poprzeczna, Radomska, Spadek, Świętego Ducha, Tylna, Warszawska, Wójtowska, Zagumnie. Na obecnym placu 11 Listopada, ul. Kochanowskiego i części ul. płk. Muzyki znajdował się plac zwany Końskim Targiem. Drogę biegnącą od ulicy Wójtowskiej w kierunku Prędocina zwano Smutną Drogą. Znaczniejszymi budowlami były: ruiny zamku biskupów krakowskich, ruiny Bramy Radomskiej, kościół parafialny, Panny Marii i Św. Ducha, kanonia przy Końskim Targu, nieczynna manufaktura sukna, tartak oraz młyn zbożowy na rzece Białej, młyn fajansowy przy moście, na ul. Mostowej, karczma na Końskim Targu, fabryka fajansu w starym spichlerzu przy ul. Marii Panny, kancelaria burmistrza przy obecnej ul. Rynek 6.

Na podstawie: T. Gliński, *Bitwa o Łżę w powstaniu listopadowym*, Łża 2014.

W początkach XIX stulecia w Łży odbywało się corocznie aż 8 jarmarków: na Najświętszą Marię Pannę Gromniczną (2 lutego), na Zwiastowanie Najświętszej Marii Panny (25 marca), na kwietną niedzielę (26 kwietnia), na św. Stanisława (8 maja), na Wniebowzięcie Najświętszej Marii Panny (15 sierpnia), na św. Idziego (1 września), na św. Jadwigę (15 października) oraz na Niepokalane Poczęcie Najświętszej Marii Panny (8 grudnia). Cieszyły się one ogromnym zainteresowaniem. Sytuację tę zmienił pożar miasta w 1831 r. – na pewien czas zaniechano organizacji jarmarków, a kiedy pojawiła się możliwość ich wznowienia, nigdy nie przybrały wcześniejszych rozmiarów. Na krótko przed wybuchem powstania styczniowego w Łży odbywało się corocznie 6 jarmarków. W Łży funkcjonowało niewielkie środowisko inteligencji – tworzyli je nieliczni urzędnicy, duchowni, nauczyciel i kilka innych osób. W mieście funkcjonowała tzw. etatowa akuszerka, pobierająca stałą pensję. Kobieta, która pomagała mieszkankom w rodzeniu dzieci, była w 1839 r. Marianna Woźnicka.

Przy placach i ulicach – w 1820 roku – stało 212 domów, w tym 175 drewnianych i 37 murowanych. Zabudowa ta miała prosty charakter, a wiele obiektów było krytych słomianymi strzechami. Rynek był wybrukowany kamieniem polnym (tzw. kocimi łbami), ale już wówczas w bardzo złym stanie. Pozostałe ulice nie miały utwardzonej nawierzchni.

Na podstawie: *Miasto w nowej odsłonie: monografia Łży*.

Od czasów najdawniejszych do 1945 roku, red. S. Piątkowski, Omikron, Łża 2014.

Pytania dla grupy 1:

1. Jakie ulice znajdowały się w XIX-wiecznej Łży i jak one wyglądały?
2. Jakie ważne budowle stały w mieście?
3. Czyim zajmowali się mieszkańcy XIX-wiecznej Łży?

Załącznik nr 2.

Tekst informacyjny – grupa 2**Ilża w powstaniu listopadowym**

Dnia 8.08.1831 r. gen. Samuel Różycki wyruszył na czele 1500 żołnierzy z Opatowa w kierunku Ilży. Trzonem jego oddziału były: Pułk Jazdy Wołyńskiej płk. Karola Różyckiego, Batalion Sandomierskich Strzelców Celnych ppłk. Eustachego Grothusa, Legia Litewsko-Ruska ppłk. Dominika Kwiatkowskiego i pluton konny Legii Nadwiślańskiej. Gen. Kwitnicki stał na czele wojsk rosyjskich składających się z dragonów noworosyjskich, piechoty i artylerii.

9.08.1831 r. oddział gen. Kwitnickiego podczas marszu przez Chwałowice w stronę Ilży natknął się na znajdujące się w pobliżu miasta jednostki gen. Samuela Różyckiego. Rosjanie podzielili swe siły na dwie kolumny: piechota z działami ruszyła w kierunku miasta, a kawaleria – przez Krzyżanowice – w kierunku traktu radomskiego, by przeciąć Polakom drogę na Radom. Gen. Samuel Różycki obawiał się walki w otwartym polu, więc zawrócił do Ilży. Pod miastem został pułkownik Karol Różycki z jazdą wołyńską i batalionem 22 Pułku Piechoty Liniowej. Grothus ze strzelcami zajął domy po lewej stronie, a pułkownik Dominik Kwiatkowski rozmieścił piechotę na cmentarzu, rynku i większych ulicach. Siły rosyjskie weszły do centrum miasta od dzisiejszej ul. Staromiejskiej i Podzamcze; artylerię ulokowano przy ul. Staromiejskiej. Kiedy piechota polska dotarła do Rynku – byli już tam Rosjanie. Rozpoczęły się walki na ulicach. Jak wspomina gen. Samuel Różycki „[...]przy odgłosie bębna i śpiewie *Jeszcze Polska nie zginęła* nieprzyjaciela z cmentarza, rynku i ulic bagnetem wyparliśmy, i szybko postępowaliśmy ku rzece, wtem granat zapalił wieżę kościoła, a domy drewniane [nad rzeką] podpalił nieprzyjaciół, i to wstrzymało nasz postęp”. Gdy na ilżeckich ulicach toczyła się walka piechoty – kawaleria obu stron starła się w rejonie wąwozu Zuchowiec. Tam ranny płk Karol Różycki pokonał jednego z rosyjskich dowódców płk. Howena. Porażka rosyjskiego dowódcy wywołała zamieszanie w szeregach wroga i jego odwrót. Również w mieście polska piechota powoli zyskiwała przewagę, wypierając wroga w kierunku rzeki i dalej, w stronę Chwałowic. Pożar, który powoli ogarniał drewnianą zabudowę miasta, zmusił również do wycofania się z Ilży żołnierzy polskich – ruszyli w kierunku Pakosławia. Polska kawaleria w pogoni za rosyjskimi dragonami dotarła aż do pobliskiej wsi Malenie (dziś dzielnica Ilży). Tam straty były jeszcze większe, aż w końcu jazda ok. godziny 16 wycofała się z wioski.

Na podstawie: T. Gliński, *Bitwa o Ilżę w powstaniu listopadowym*, Ilża 2014.

Pytania dla grupy 2:

1. Scharakteryzuj oddziały, które starły się w bitwie pod Ilżą 9.08.1831 r.
2. Przedstaw w formie graficznej przebieg bitwy.

Załącznik nr 3.

Tekst informacyjny – grupa 3**Straty po bitwie**

Straty polskie: według gen. Samuela Różyckiego wśród Polaków tego dnia było 22 rannych i 13 zabitych. Znane są nazwiska 4 poległych: dwaj bracia Eliazzewicze, Ułasz Tetianczyn i niejaki Ilnicki. Obowiązek pochowania poległych spoczął na miejscowej ludności, ponieważ wojska polskie po bitwie szybko wymaszerowały w kierunku Szydłowca.

Straty rosyjskie: we wspomnieniach Henryka Bogdańskiego, żołnierza Legii Litewsko-Ruskiej czytamy: „Ilu Moskale mieli zabitych i rannych, nie wiedzieliśmy, ale gdy później koło zgłiszczów i zwalisk Ilży przechodziliśmy, opowiadał nam tamtejszy pleban i pozostali jeszcze mieszkańcy, że po tej bitwie zebrali z sobą Moskale 40 wozów swoich rannych, trupów zaś moskiewskich, których tak z miasta jako i z pola na cmentarz przywieziono, liczono około 100; jeszcze w kilkanaście dni po bitwie znajdowano zabitych dragonów w krzakach i w dołach aż do najbliższej wioski, do której Wołyńcy uciekających Moskali zapędzili”. Polegli w bitwie Rosjanie zostali pochowani w zbiorowej mogile na cmentarzu przy jednym z ilżeckich kościołów. Do niewoli wzięto około 90 Rosjan.

Na podstawie: T. Gliński, *Bitwa o Ilżę w powstaniu listopadowym*, Ilża 2014.

Pożar na pewno był zaskoczeniem zarówno dla mieszkańców, jak i polskich żołnierzy. Henryk Bogdański wspominał: „[...] płomień szybko ogarnął i zniszczył kościół i prawie całe miasto. Ocalała tylko plebania, browar i niektóre domy. To nie tylko wstrzymało nasz pochód, ale utrudniło także połączenie się z naszymi za miastem; ulica którąśmy weszli była już całą w ogniu. Zwróciliśmy więc w bok, lecz niektórzy dla skrócenia drogi, puścili się płonącą ulicą i doszli wprawdzie do swoich, kilku jednak zniszczyło swoje mundury, a nawet poniosło rany od palących się i spadających gontów”. O grozie pożarów mówią zapisy w parafialnej księdze zgonów. W dniu 10 sierpnia zarejestrowano aż 11 osób, które zmarły „w dniu wczorajszym o godzinie pierwszej po południu”, byli to: Jadwiga Krakowińska, Jacenty Grajewski, Marianna Mirowska, Marianna Surus, Józef Kuchciński, Franciszka Kuchcińska, Jan Kuchciński, Piotr Kuchciński, Florian Chyliński, Marianna Leśkiewicz, Adam Madejski. Okoliczności śmierci Jadwigi Krakowińskiej można poznać z inskrypcji wyrzeźbionej na jej pomniku nagrobnym, stojącym na dawnym cmentarzu przy kościele parafialnym.

Tu spoczywają zwłoki Ś.P. Jadwigi
Krakowińskiej, która w czasie
wojny w dniu 9 sierpnia 1831 r.
schroniwszy się do piwnicy skutkiem
ogólnego pożaru miasta życie
zakończyła. Przywiązana matka
Katarzyna Jagadzka i osierocone
dzieci na dowód
wdzięczności pomnik ten
wystawili.

Dzień 9.08.1831 r. przeszedł do historii jako czas chwały oręża polskiego. Z pewnością miał on inny wydźwięk dla ówczesnych Iłżan, którzy w tamtej chwili stracili swoich bliskich i dorobek życia. Trudno cieszyć się ze zwycięstwa własnych wojsk, gdy traci się najbliższych i dach nad głową, a jednak byli tacy Iłżanie, którzy zachowali niezwykły hart. Upamiętnił ich w swoich wspomnieniach porucznik Pułku Jazdy Wołyńskiej Michał Czaykowski. Kilka dni po bitwie przybył ponownie do spalonego miasta i spotkał jego mieszkańców, którzy mówili:

„– My nie żałujemy ani swoich domów ani dobytków bośmy widzieli jakeście bili. Oj co bili to nie żal się Boże!

– Ja bym chciała stracić wszystko co mam i mieć mogę, żebym choć raz jeszcze widziała tak tych Moskali, jak w ten czas.

I owi pogorzelce częstowali nas chlebem, solą. O z takim ludem nie zginie nigdy Polska!” Żołnierze z Pułku Jazdy Wołyńskiej zorganizowali w swoich szeregach zbiórkę na rzecz poszkodowanych. Porucznik Michał Budziński, który przyjechał z podjazdem do Iłży jakiś czas po bitwie, tak opisał sytuację: „Przeszliśmy przez spalone miasto i widzieliśmy, jak biedni mieszkańcy w zrujnowanych domach palili ogniska i przy nich nędzną przygotowywali strawę. Cały pułk nasz składał się i biedny grosz żołnierski utworzył sumę maleńką dla wsparcia spalonego miasta”.

Na podstawie: Paweł Nowakowski, *Bitwa i pożar*, Iłżeckie Towarzystwo Historyczno-Naukowe, <http://www.ilzahistoria.pl/aktualnosci/bitwa-i-pozar/> [dostęp: 17.07.2018 r.].

Pytania dla grupy 3:

1. Wymień straty, jakie ponieśli Polacy, a jakie Rosjanie w wyniku stoczonej bitwy.
2. Jakie były konsekwencje bitwy dla Iłży i jej mieszkańców?
3. Opisz reakcje mieszkańców miasta na konsekwencje bitwy.

Iłża widziana z Góry Zamkowej, 26.09.1933

Załącznik nr 4.

Tekst informacyjny – grupa 4**Łża w okresie przedpowstaniowym i represje postyczniowe**

Lokalne środowisko niepodległościowe miało dwóch liderów – pierwszym był notariusz Piotr Derengowski, oskarżony później przez Rosjan o pełnienie funkcji naczelnika powstańczego w Łży. Spotykał się on m.in. z naczelnikiem powstańczych sił zbrojnych województwa sandomierskiego gen. Marianem Langiewiczem i komisarzem cywilnym Ignacym Maciejewskim. Drugim był burmistrz miasta Franciszek Ochyński, któremu udowodniono, że zabrał z kasy miejskiej blisko 1,2 tys. rubli i przekazał je stacjonującemu w Wąchocku gen. Langiewiczowi. Werbował on również ochotników do oddziałów powstańczych, zbierał pieniądze, aby wesprzeć zryw narodowy oraz brał udział w innych wydarzeniach naruszających „porządek urzędowy”.

Zarówno Franciszek Ochyński, jak i Piotr Derengowski zostali w 1865 r. skazani na katorgę, czyli mające trwać 8 lat przymusowe roboty w syberyjskich twierdzach. Obaj po odbyciu tej kary wrócili do kraju. Derengowski przebywał w miejscowości Usolin, a po powrocie zamieszkał w Warszawie. Ochyński trafił do Irkucka.

Powrócił do Łży jako człowiek skrajnie wyczerpany i chory. Nie wszystkim łżanom uczestniczącym w zrywie, a wywiezionym przez Rosjan na Sybir dane było wrócić do ojczyzny. Na zesłaniu zmarli:

- ks. Michał Bartosik – wikariusz łżeckiej parafii oskarżony o agitację powstańczą i wspieranie „buntowników” obuwiem i żywnością;
- ks. Kornel Kaczmarek – proboszcz z Krzyżanowic;
- Jakub Kot – łżecki garncarz;

Uczestnikami powstania byli też:

- Tomasz Grajewski i Walenty Stocharski – skazani na 6 lat pracy przymusowej;
- Kazimierz Krakowiński i Józef Kielek – skazani na 8 lat ciężkich robót;
- Ignacy Myszka, Stanisław Myszka, Antoni Pisarski z Jasieńca Łżeckiego i Antonii Głód z Małyszyna – zostali wysłani w głąb Rosji z zakazem powrotu;
- Franciszek Niwiński, Kajetan Gantner i Kazimierz Barszczyński – osadzeni w więzieniu;
- Łżanie: Sylwester Cichoński, Tomasz Godzisz, Jan Kowalski, Stanisław Ochyński, Szczepan Pękala, Józef Winiarski, Antoni Snarski, nieznany z imienia Krzyżanowski;
- mieszkańcy Błazin: Wojciech Lenartowicz i Michał Rzońca;
- Stefan Horoszyński i Stanisław Kamiński;

Na podstawie: *Miasto w nowej odsłonie: monografia Łży*.

Od czasów najdawniejszych do 1945 roku, red. S. Piątkowski, Omikron, Łża 2014.

W maju 1864 r. Łża została otoczona kordonem nieprzyjacielskich żołnierzy. Rosjanie liczyli na to, że w mieście przebywają leczący rany i obrażenia powstańcy. W zabudowaniach przeprowadzono szczegółowe rewizje, ale nikogo nie znaleziono. Jeden z mieszczan ukrył pięciu powstańców na wozie – pod obornikiem – i usiłował wywieźć ich z miasta. Rosjanie schwytali ich i natychmiast postawili przed sądem polowym, który skazał powstańców na śmierć za „uczestnictwo w grabieży i w zabójstwie politycznym”. Jeszcze tego samego dnia skazanych powieszono

publicznie na prowizorycznej, wzniesionej na Rynku szubienicy. Ciała zamordowanych: J. Woszczelskiego, J. Kosińskiego, Sz. Tarasa, G. Godzisz i P. Kozubskiego spoczęły w mogile na cmentarzu obok kościoła św. Franciszka pod Kotlarką.

Represje popowstaniowe trwały jeszcze wiele lat. Jedną z ostatnich osób, które zostały nimi dotknięte, był wikariusz iłżeckiej parafii ks. Antoni Markowski oskarżony o to, że był kapelanem w oddziale, płk. Dionizego Czachowskiego.

Na podstawie: *Miasto w nowej odsłonie: monografia Iłży*.

Od czasów najdawniejszych do 1945 roku, red. S. Piątkowski, Omikron, Iłża 2014.

Pytania dla grupy 4:

- 1.** Wymień głównych działaczy niepodległościowych działających w Iłży w dobie przedpowstaniowej.
- 2.** Jakie represje dotknęły działaczy ruchu niepodległościowego?
- 3.** Kto leży w mogile na cmentarzu obok kościoła św. Franciszka pod Kotlarką?
- 4.** Wskaż dowódców oddziałów powstańczych, którym mieszkańcy Iłży udzielali pomocy.

Załącznik nr 5.

Tekst informacyjny – grupa 5**Bitwa z 17.01.1864 r.**

Najważniejsze wydarzenia, świadczące o niezwykłym patriotyzmie mieszczan Iłży i okolicznych mieszkańców w okresie powstania styczniowego rozegrały się 17.01.1864 r. Tego dnia oddziały ppłk. Karola Kality „Rębajły” ruszyły w pogoń za rosyjskim oddziałem dowodzonym przez ppłk. Suchonina. Kawalerzyści rosyjscy zostali wysłani do Lipska w celu sprowadzenia posiłków, a piechota obsadziła wzgórza zamkowe w Iłży. Oddziały polskie, dowodzone przez oficerów Bezdziędę, Jagielskiego i Postawkę ruszyły do ataku. Około godziny 18 udało się wyprzeć wroga z zajmowanych pozycji. Wielu Rosjan uciekło w kierunku Radomia. Grupa dowodzona przez ppłk. Suchonina stoczyła walkę na Rynku i sąsiednich ulicach. Było wielu zabitych i rannych po obydwu stronach. Dowódcy wojsk rosyjskich oraz grupie żołnierzy udało się zabarykadować w domu burmistrza miasta Franciszka Ochyńskiego. Polacy próbowali kilkakrotnie zdobyć zajęte mieszkanie, niestety próby kończyły się porażką, podczas walk polegli: porucznik polskich kosynierów Werkuder Mondon, sierż. Markowski i trzech innych nieznanych z nazwiska powstańców. Płk Rębajło około godziny 20.30 zarządził odwrót – Polacy wycofali się w kierunku Prędocina. W tym czasie od strony Lipska przybyły posiłki rosyjskie. Doszło do starcia. Podczas walki Polacy stracili kilkunastu poległych i rannych. Straty rosyjskie były większe, zwłaszcza, że obrażeń doznali wszyscy oficerowie broniący się w domu burmistrza Ochyńskiego – ppłk. Suchonin, mjr Suchanow, por. Aleksiejew i in. Legenda mówi, że dowódcy wojsk rosyjskich kilka dni po walce amputowano nogę, okazało się jednak, że zabiegu dokonano za późno i oficer rosyjski zmarł. Przed śmiercią miał on jednak potępić publicznie carski despotyzm oraz mordy i bezprawia dokonywane na Polakach. Za swoje poglądy rosyjski oficer został zdegradowany. Iłżanie pochowali go na tutejszym cmentarzu.

Na podstawie: *Miasto w nowej odsłonie: monografia Iłży*.

Od czasów najdawniejszych do 1945 roku, red. S. Piątkowski, Omikron, Iłża 2014.

Pytania dla grupy 5:

1. Wymień oddziały, które starły się w bitwie 17.01.1864 r.
2. Opisz konsekwencje bitwy dla obydwu stron.

Załącznik nr 6.

Tekst informacyjny – grupa 6**Bitwa pod Pakosławiem**

W nocy z 19 na 20.05.1915 r. na ziemi iłżeckiej, pod Pakosławiem, doszło do jednej z ważniejszych, na tym terenie, bitew I wojny światowej. W walce wzięli udział żołnierze polscy, którzy wchodzili w skład Legionu Puławskiego. Formacja otrzymała rozkaz nocnego marszu przez pakosławskie błota w kierunku pozycji niemieckich. Teren, po którym Polacy musieli się przedzierać, był niezwykle trudny. Trzęsawiska i doły po wydobyciu torfu były śmiertelnymi pułapkami. Po dotarciu do pozycji wroga doszło do starć na bagnety. Przemęczeni Polacy zadali jednak zaskoczonym Niemcom wiele dotkliwych strat. Zginęło 42 legionistów, 60 zostało rannych, a 11 zaginęło bez wieści. Wkrótce jednak skład osobowy Legionu Puławskiego

Odświeżenie pomnika ku czci poległych w 1915 r. żołnierzy Legionu Puławskiego w trakcie bitwy pod Pakosławiem. Przemawia gen. Roman Górecki, 18.05.1930

został uzupełniony. Przez kolejny miesiąc żołnierze zajmowali się doszkalaniami. 15 czerwca dowództwo rosyjskiej brygady strzeleckiej postanowiło użyć legionistów do ubezpieczania zmian swoich jednostek w rejonie Michałowa i Pakosławia. Kiedy Niemcy zauważyli ruch wojsk na pierwszej linii, otworzyli gwałtowny ogień z dział i moździerzy. Polscy legionieści z czwartej kompanii kpt. Witolda Komierowskiego, dowodzeni przez chor. Rafała Soltana, ponieśli dotkliwe straty. Na pomoc walczącym dowódca Legionu Puławskiego płk Rządowski wysłał rosyjski batalion strzelców oraz półkompanię. Gwałtowne natarcie spowodowało wycofanie się wojsk niemieckich. Mniej więcej przez dwa tygodnie po walkach na przedpolach Michałowa i Pakosławia żołnierze polscy z Legionu Puławskiego pozostawali w okolicach Iłży. Droga do niepodległości i wolności była jeszcze bardzo długa. To nie miłość do rosyjskiego zaborcy, ale potrzeba chwili zmuszała Polaków do tego, aby walczyć ramię w ramię z wojskami zaborcy.

Na podstawie: E. Kospath-Pawłowski, *Bitwy polskie: Pakosław 1915*, Bellona, Warszawa 1993.

Pytania dla grupy 6:

1. Jakie oddziały starły się w bitwie pod Pakosławiem?
2. Wymień straty, jakie ponieśli walczący.
3. Wyjaśnij, dlaczego Polacy walczyli przy boku wojsk rosyjskich.

Załącznik nr 7.

Tekst informacyjny – grupa 7

Stosunek mieszkańców Iłży do wojsk okupacyjnych, werbunek do Legionów Polskich i działalność POW

W okresie I wojny światowej mieszkańcy Iłży odnosili się do wkraczających wojsk państw centralnych bardzo nieufnie, obawiali się o swoje rodziny i dobytek. Okupanci wprowadzali uciążliwe zarządzenia, a niemieccy i austro-węgierscy urzędnicy nie znali języka polskiego. Stosunek społeczeństwa do Austriaków i Niemców w bezpośredni sposób wpływał na podejście tutejszej ludności do Legionów Polskich i prowadzonej akcji werbunkowej. Akcjami takimi kierował Departament Wojskowy podległy Naczelnemu Komitetowi Narodowemu. Placówka werbunkowa w powiecie iłżeckim zaczęła funkcjonować od października 1915 r. Na jej czele stał chorąży Władysław Włoskiewicz, a od marca do listopada 1916 r. chorąży Józef Piotrowski. Placówka ta zajmowała się nie tylko przyjmowaniem ochotników, lecz także prowadziła działalność agitacyjno-uświadamiającą na rzecz Legionów Polskich, włączała się też w prace kulturalno-oświatowe w regionie. Osoby działające na terenie Iłży z ramienia Departamentu Wojskowego udzielały pomocy mieszkańcom, np. redagowały i pisały pisma urzędowe.

Od drugiej połowy 1915 r. linia frontu zaczęła się oddalać od miasta, a ludność miejscowa dużo przychylniej patrzyła na legionistów, zwiększył się także napływ ochotników do tej formacji.

W powiecie iłżeckim ogromny wpływ na pozytywny stosunek do Legionów Polskich mieli przedstawiciele tutejszych elit. Wielkim zwolennikiem idei legionowej był iłżecki proboszcz ks. Franciszek Sobótka.

W połowie 1916 r. akcje werbunkowe przeżywały poważny kryzys. Spowodowane to było konfliktami między Naczelnym Komitetem Narodowym i jego Departamentem Wojskowym a Józefem Piłsudskim i osobami z nim związanymi.

14.08.1914 r. na ziemiach Królestwa Polskiego powstała Polska Organizacja Wojskowa. Jej celem było osiągnięcie niepodległości, walka zbrojna przeciwko Rosji, a w końcowym etapie wojny, także przeciwko Niemcom i Austrii. Początki działalności POW w Iłży to prawdopodobnie koniec 1915 r. Na przełomie 1916 r. i 1917 r. komendantem był Zygmunt Brzózka-Pomarański. Inni aktywni działacze to także znani z pseudonimów „Ślepowron”, „Sewer” oraz ks. Prosper Malinowski. Najbardziej interesującą kartę historii Iłży z okresu I wojny światowej stanowi działalność „Piechura” – organizacji, która dbała o realizację podstawowego zadania POW – szkolenia wojskowego. Siedziba „Piechura” mieściła się w domu Sunderlandów. Początkowo organizacja skupiała 60 osób, dzięki aktywnej działalności swoich członków, w tym głównie Maksymiliana Jakubowskiego, jesienią 1918 r. liczba ta podwoiła się. Prowadzili oni aktywne szkolenia wojskowe, gromadzili broń i amunicję. Austriacy rozwiązali „Piechura”, ale już 14.10.1918 r. członkowie zdelegalizowanej organizacji rozbili pięciu austriackich żandarmów – zdobyli pięć karabinów, pięć rewolwerów i trzy szable. Kilka dni wcześniej skonfiskowali pieniądze z podatków u sołtysa w Seredzicach i przeznaczyli je na działalność niepodległościową. 22.10.1918 r. doszło do akcji mającej na celu rozbicie żandarmów i żołnierzy rekrutujących zboże w podiłżeckich wsiach. Niestety podczas akcji został postrzelony Maksymilian Jakubowski i nie udało się go uratować. W ostatnich dniach wojny i w pierwszym okresie powojennym powiacy brali udział w rozbrajaniu żołnierzy państw centralnych. Przejmowali magazyny i obiekty wojskowe, czuwali nad bezpieczeństwem wyzwolonego terenu. Spośród 2372 osób służących w POW na terenie okręgu radomskiego 160 pochodziło z Iłży.

Na podstawie: *Miasto w nowej odsłonie: monografia Iłży*.

Od czasów najdawniejszych do 1945 roku, red. S. Piątkowski, Omikron, Iłża 2014.

Pytania dla grupy 7:

1. Wyjaśnij, jaki był stosunek mieszkańców Iłży do idei legionowej i z czego on wynikał.
2. Omów działalność członków POW na ziemi iłżeckiej.
3. Opisz wydarzenia, które rozegrały się w Iłży 22.10.1918 r.

Załącznik nr 8.

Mapa nr 1

Załącznik nr 9.

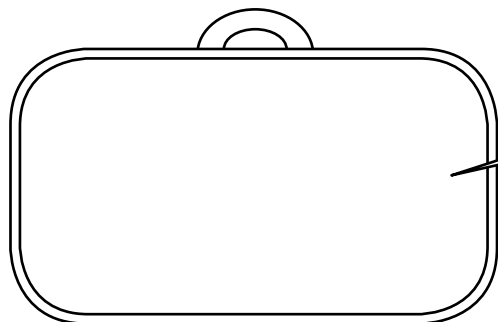
Mapa nr 2

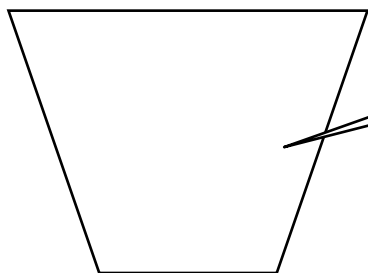
Załącznik nr **10.**

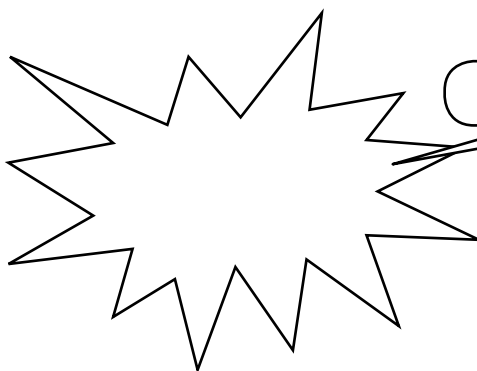
Materiał do ewaluacji

Co zabieram ze sobą?

Co mi się nie przyda?

Czego zabrakło?